

Lepelaars in de Lauwersmeer in 2009

Egbert Boekema

Er pleisteren al heel wat jaren honderden Lepelaars in de Lauwersmeer. Maar hoeveel zijn het er nu precies? Ongeveer 13% van de Nederlandse populatie is geringd, hoewel er duidelijke verschillen zijn tussen de verschillende kolonies. Op Texel wordt weinig geringd omdat de Lepelaars daar in moeilijk begaanbaar terrein broeden, in tegenstelling tot de kwelder van Schiermonnikoog. Door intensief ringen af te lezen zou het mogelijk moeten zijn een goed beeld te krijgen van aantallen en verloop in de Lauwersmeer. In de zomer van 2009 is er regelmatig gekeken naar geringde Lepelaars en daarmee is een goed beeld verkregen van de totale aantallen. Ongeveer een derde van de Lepelaars in de Lauwersmeer bleek kleurringen te hebben. Deze vogels zijn vooral afkomstig van Schiermonnikoog, maar ook uit kolonies in de kop van Noord-Holland en de rest van het Nederlandse en Duitse Waddengebied. Afgelezen ringen en tellingen maken aannemelijk dat er in de periode mei-september van 2009 1500-1900 verschillende Lepelaars in de Lauwersmeer hebben gepleisterd. De Lauwersmeer is daarmee een van de belangrijkste pleisterplaatsen van de Lepelaar in Noordwest-Europa.

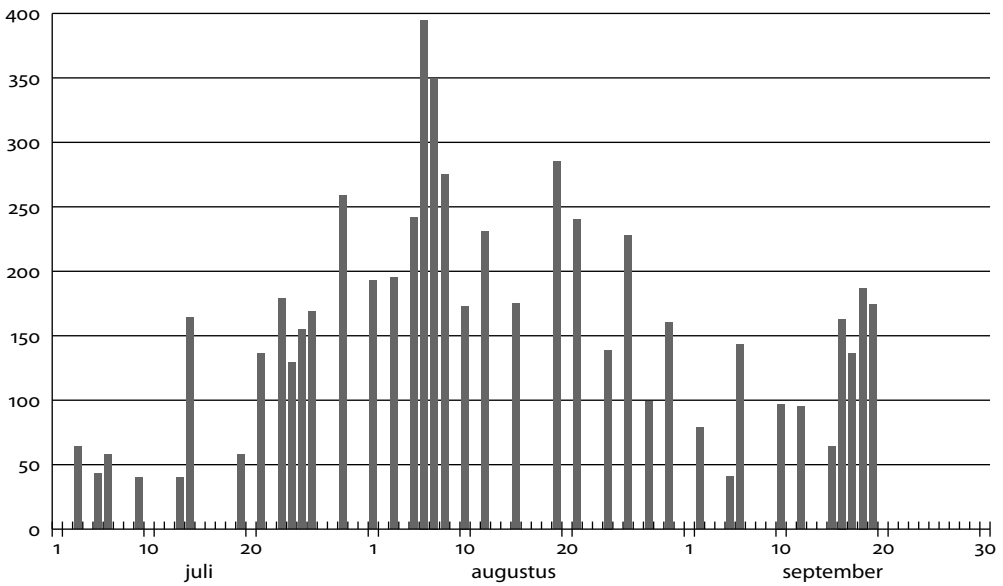
Inleiding

De Werkgroep Lepelaar heeft een langlopend ringproject waarbij vogels van gekleurde pootringen worden voorzien om trekwegen, sterfte en andere vragen te kunnen onderzoeken (Overdijk & Horn 2005). Recent worden Lepelaars ook voorzien van gps-zenders (zie <http://www.natuurmonumenten.nl/node/62714>). In de loop van de jaren zijn er diverse typen ringen aangelegd, de laatste jaren alleen kleurringen zonder

inscripties. Lepelaars kregen naast een aluminiumring 4-5 plastic ringen in de kleuren blauw, geel, groen, munt of rood. Bovendien zit aan een van de ringen een plastic flap ('vlag'). Deze is geel voor Nederlandse vogels en muntkleurig voor Duitse. Vanwege het ontbreken van inscripties zijn deze kleurcombinaties afhankelijk van weersomstandigheden en lichtinval vaak nog op enige honderden meters met een telescoop af te lezen. In begin juli 2009 bleek dat bij het Jaap Deensgat een hele serie vogels kon worden afgelezen. De auteur kwam toen op het idee om intensief ringen af te lezen en deze waarnemingen te combineren met het tellen van geringde en ongeringde exemplaren. Hun verhouding geeft namelijk een goede indruk van totale aantallen vogels die in de loop van de tijd in een bepaald gebied pleisteren, mits de steekproeven groot genoeg zijn. Dit verslag geeft in grote lijnen de resultaten van deze tellingen weer en de conclusies die we daaruit kunnen trekken.

Tellingen

De Lauwersmeer werd gedurende 2009 specifiek op Lepelaars bekeken in eind juni (1x), juli (8x), augustus (13x) en september (8x), met systematische aanvullingen van Otto Overdijk (Werkgroep Lepelaar) in september (5x) en losse waarnemingen van anderen. Op al deze dagen werd bij het Jaap Deensgat waargenomen, op enkele dagen in augustus en september ook bij Achter de Zwarten, het Oude Robbengat en het Wad langs de Kustweg. Bij Achter de Zwarten en het Oude Robbengat werd een insteek gemaakt nadat hiervoor een vergunning was verkregen.

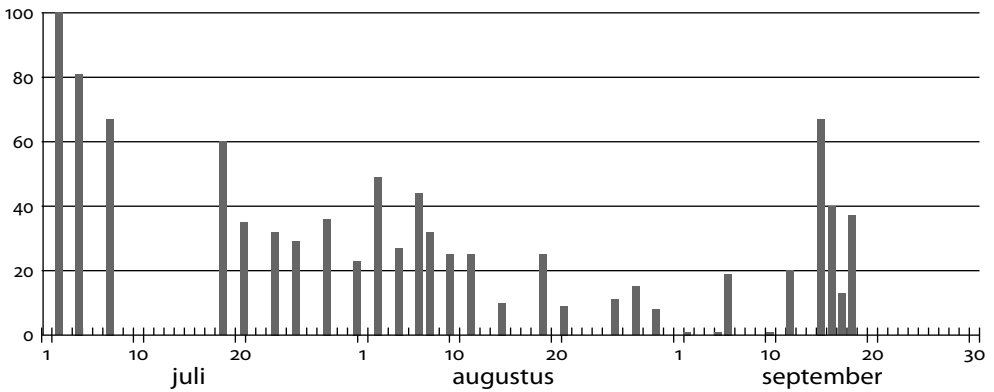
Figuur 1. Aantalsverloop Lepelaars in het Jaap Deensgat in de zomer van 2009.

Aantalsverloop

In de periode eind juni-eind september is gemiddeld ongeveer om de drie dagen geteld. Deze tellingen zijn aangevuld door twee tellingen van Staatsbosbeheer in samenwerking met de Rijksuniversiteit Groningen en door informatie van de website waarneming.nl. Sinds een jaar of drie worden op deze site honderdduizenden vogelwaarnemingen ingevoerd, door beginnende en gevorderde vogelaars. Ook over de Lepelaar is het een en ander te vinden en na enige schifting is een tiental waarnemingen toegevoegd, waardoor we het aantalsverloop in het Jaap Deensgat (JDG) goed hebben kunnen volgen. Het bleek dat na een aarzelend begin in juli de aantallen snel toenamen, met een piek in begin augustus, waarna een geleidelijke afname plaatsvond met een kleine opleving in half september (figuur 1). Vanaf 20 september waren de Lepelaars abrupt uit het JDG vertrokken, zonder weer terug te komen. Bij Achter de Zwartten (ADZ) zaten in de rest van september nog lage aantallen en ook pleisterden nog tientallen vogels in de omgeving, op het wad onder Schiermonnikoog. De afname

vanaf begin augustus valt samen met wegtrek; zo rond half augustus werden de eerste vogels die in 2009 in het Waddengebied waren geringd, in Zuidwest-Nederland gezien (pers. meded. Otto Overdijk).

Behalve de globale toe- en afname valt in figuur 1 ook te zien dat er van dag tot dag aanzienlijke fluctuaties kunnen zijn. Daar zijn verschillende oorzaken voor. Maar alvorens die te noemen is een globale beschrijving van het gedrag van de Lepelaars op zijn plaats. Een groot deel van de dag gebeurt er normaal gesproken bij het JDG weinig. De vogels rusten en slapen in het water of op de kant, vaak staande op één poot en soms zittend. Alleen enkele onrustige jongen lopen wat om en door de groepen heen. Er wordt gefoerageerd in korte periodes in de ochtend en avond in het ondiepe deel van het JDG (figuur 3). Een klein deel van de vogels dat er pleistert, vertrekt soms tijdelijk naar het Wad bij de Kustweg om daar al bij laagwater op garnalen te foerageren. Ze zijn er langer bezig met foerageren dan in het JDG, maar kennelijk ook met succes. Het hangt er dus van af op welk tijdstip

Figuur 2. Het percentage nieuw afgelezen kleurvogels (Lepelaars met een combinatie van een aluminium ring en 4-5 kleurringen) in het Jaap Deensgat.

wordt geteld want eb en vloed zijn iedere dag weer anders. Verstoring was er op de meeste dagen nauwelijks, maar Lepelaars zijn toch een tikkeltje schuw, zoals bleek. Op werkdagen is de Kustweg langs de zeedijk voor autoverkeer afgesloten, maar er is enig lokaal werkverkeer. Op verschillende dagen werd gezien dat de Lepelaars deze voorbijrijdende auto's heel goed in de gaten hebben, hoewel ze vanaf het Wad niet zichtbaar zijn. Ze komen dan bij het foerageren even met de koppen omhoog. Lepelaars reageren heel sterk op Zeearenden. Op enkele dagen kwam het paartje Zeearenden dat het hele jaar 2009 in de Lauwersmeer rondzwierf, even bij het JDG langs. Op die momenten ging de hele groep op de wicken. Afhankelijk van de plek waar de Zeearenden neerstreken, gingen ze na enkele minuten een paar honderd meter verderop zitten of vlogen het gebied uit richting Achter de Zwartten. Verder is af en toe waargenomen dat enkele vogels uit de richting van het Oude Robbengat (ORG) of ADZ arriveerden. Dit alles tezamen geeft de fluctuaties in de aantallen, zoals weergegeven in figuur 1. Het beeld op langere termijn wordt hoofdzakelijk bepaald door aankomst en wegtrek, waar we later op ingaan.

Aflezten van kleurringen

In totaal zijn de ringen van 204 vogels een

of meerdere keren compleet afgelezen; in totaal zijn ze ten minste 695 maal gezien. Daarnaast werden nog tien incomplete sets afgelezen, die desondanks verschillende waren van de complete en dus uniek waren. Al deze gegevens werden aan Otto Overdijk opgestuurd en door hem eventueel van commentaar voorzien. Hoewel ik voor mijn gevoel tamelijk terughoudend was geweest met het doorgeven, bleken niet alle ringen correct. Behalve de 214 genoemde ringen was een tiental combinaties als zodanig niet aangelegd. Bijna al deze 'foute vogels' zijn eenmalig gezien, wat het totale aantal foutmeldingen op 1-2% brengt van de circa 700 keer dat vogels in totaal zijn afgelezen. Maar een fout is een fout.

Hoe is dit mogelijk? Veel vogels werden met half tegenlicht gezien, waarbij op grotere afstand groen en blauw gemakkelijk verward worden. Ook aluminium en munt lijken soms vrijwel hetzelfde. Verder zie je door een telescoop geen diepte, waardoor linker- en rechterpoten door elkaar werden gehaald. Over het algemeen bleek dat als vogels te ver weg stonden het maar beter was te wachten, hoewel dat soms uren kon duren. Om op mogelijke foute aflezingen te anticiperen, werd echter ook consequent genoteerd als een vogel tweemaal op een dag onafhankelijk werd afgelezen. Bij deze vogels werden minder fouten gemaakt. Een

Figuur 3. Foeragerende Lepelaars voor de hut van het Jaap Deensgat. Het moment om pen en papier in de aanslag te hebben of misschien toch beter de camera. Uit de hand gefotografeerd met digiscoping.

vogel die een aantal malen was gezien, en soms meerdere keren op een dag, gaf echter problemen. Uiteindelijk was de conclusie dat bij het omleggen twee ringen abusievelijk verwisseld waren.

De algemene conclusie is echter dat bij het aflezen snel fouten kunnen worden gemaakt. Als laatste punt moet hier nog de ondersteuning van een camera worden genoemd. Indien goed gebruikt, presteert

Figuur 4. Een groepje met lettervogels voor de hut, met Oranje [KR] / Blauw [KR], Oranje [L1] / Blauw [L1] en Blauw L5 / Wit [L5].

een 10 megapixel-camera achter een telescoop bijna net zo goed als het oog, maar is veel sneller in staat om iets vast te leggen. Diverse dieren werden dan ook pas thuis achter de pc herkend. Achteraf hadden veel meer opnames kunnen worden gemaakt.

De Lepelaars met combinaties van ringen zoals in de inleiding besproken (verder 'kleurvogels' genoemd) zijn niet de enige. Bij oudere vogels zijn kleurringen met inscripties omgelegd, vaak combinaties van 1-2 letters en cijfers, hierna 'lettervogels' genoemd (zie figuur 4). Gemiddeld was het percentage van deze vogels 15,6%. Ook van

deze vogels zijn ringen afgelezen. Omdat het idee bestond dat dit moeilijker zou zijn, werd aan de lettervogels minder tijd besteed. Maar toen in augustus intensiever werd waargenomen, bleek dat ze soms toch heel mooi dichtbij komen waardoor in korte tijd er veel konden worden afgelezen. Van 145 lettervogels is de code met inscripties afgelezen, exclusief tien incomplete. Hier waren tamelijk weinig fouten gemaakt omdat ze alleen werden afgelezen als dat ook goed mogelijk was.

Herkomst

De herkomst van beide groepen vogels staat

	Kleurvogels	Lettervogels
Schiermonnikoog		voor 2000 11
		2000-2006 68
	2007	15
	2008	11
Terschelling	2009	146
		1989-1999 9
		2000-2006 3
	2006	1
Vlieland	2007	1
	2008	1
	2009	1
		1990-1999 6
Texel		2000-2006 10
	2007	2
	2009	1
Memmert (D)	2009	4
Trischen (D)		1998 1
	2009	2
Oland (D)	2009	1
Den Oever (NH)	2009	1
Onderdijk (NH)		2006 2
	2007	1
	2009	1
Sloegebied (ZI)	2008	1

Tabel 1. Herkomst van een deel van de waargenomen Lepelaars.

in tabel 1. Zoals te verwachten komt een groot deel van de vogels van de nabijgelegen kwelder van Schiermonnikoog, waar intensief wordt geringd. Van de oudste lettervogels zijn er veel afkomstig van Vlieland en Terschelling, uit kolonies die tot 1996 nog een stuk groter waren dan die van Schiermonnikoog. In deze eeuw is Duitsland in opkomst. Er broeden bij onze burens momenteel 450 paar. Het onbewoonde Memmert dat naast Borkum ligt, heeft de grootste kolonie. Van de kleurvogels van Schiermonnikoog was het grootste deel (85%) juveniel. Bij het nalezen van de historie van deze 146 eerstejaars vogels valt op dat sommige, nadat ze in de Lauwersmeer zijn geweest, later oostelijker worden waargenomen, en wel op het Wad bij de Lauwerpolder (1), in de Ruidhorn (3), Breebaartpolder (2) en verder weg in Duitsland (4). Al deze vogels waren in mei geringd. Van de vogels die in juni/juli zijn geringd, en dus gemiddeld wat later zijn geboren, blijkt slechts één enkele vogel een flink aantal kilometers ten oosten van de Lauwersmeer te zijn gezien, hoewel ruwweg evenveel vogels in juni/juli als mei zijn geringd. Dit kan haast geen toeval zijn en uit voorgaande jaren blijkt dan ook hetzelfde. Het gaat dan om zes vogels uit mei en maar één uit juni die in de Breebaartpolder, Ruidhorn en op Nordeney opduiken.

Verloop van de kleurvogels

We kunnen nog wat meer met de kleurvogels doen dan alleen kijken naar waar ze vandaag komen. Het verloop in de groep is na een aantal bezoeken te bepalen uit het percentage geheel nieuwe vogels bij ieder volgend bezoek. Bij de eerste keer is het percentage uiteraard 100% (figuur 2) en het is ook logisch dat dit daarna gaat zakken. Na acht waarnemingsdagen steeg het aantal nieuwe vogels weer, gelijk met het topaantal van bijna 400 exemplaren dat toen aanwezig was (figuur 1). Daarna zakte het percentage weer in, maar bij vrijwel elk volgend bezoek werden weer wat nieuwe vogels gezien, wat op voortdurende influx duidt. Vlak voordat de vogels in september uiteindelijk wegtrok-

ken, steeg de influx sterk. De maximale aantallen stegen in deze tijd nauwelijks, wat erop wijst dat wegtrek bijna even sterk was als de influx. Kennelijk wilden veel vogels, alvorens naar het zuiden te vertrekken, het JDG nog even aandoen. Exemplarisch zijn twee vogels die van 7 augustus-8 september en van 14 juni-6 september continu in de Westerbroekstermadepolder aanwezig waren en eenmalig op respectievelijk 15 en 16 september in het JDG opdoken.

Aantalsschatting voor het Jaap Deensgat en elders

Toen het idee opkwam om met behulp van ringen te bepalen hoeveel vogels er nu precies van het JDG gebruikmaken, kwam de noodzaak om ook het percentage geringde kleurvogels te bepalen. Het gemiddelde aantal kleurvogels was 18,0% ($\pm 4,5$ standaarddeviatie), berekend over vijftien steekproeven met in totaal 2317 Lepelaars (waarvan 416 kleurvogels), waargenomen van 5 augustus tot en met 12 september. De steekproeven met lage aantallen hebben statistisch gezien de grootste kans op afwijkingen. Als we daarom alleen de acht steekproeven met de hoogste aantallen nemen, die samen goed voor 72% van de waargenomen vogels, komt de standaarddeviatie op 2,6% uit. We hadden 214 unieke 'correcte' Lepelaars gezien en nog eens 14 'foute'. Als van die 'foute' naar schatting 50% uniek zou zijn – we scoren bij het aflezen niet alle ringen verkeerd – dan volgt hieruit dat 221 kleurvogels 15,4% tot 20,6% van het totaal vertegenwoordigen. Dit is het gemiddelde percentage plus en min de standaarddeviatie). Omgerekend komt dit neer op 1075-1435 vogels.

Uit tellingen bleek dat het JDG in juli/augustus goed was voor iets meer dan de helft van de Lepelaars in het Lauwersmeergebied. De rest zit in volgorde van belangrijkheid bij ADZ, het ORG en in de Ezumakeeg (EZK). Bij ADZ zaten maximaal 350 vogels op 24 augustus. In deze delen van de Lauwersmeer zijn nog eens 19 unieke kleurvogels afgelezen op een totaal aantal van 77 afgelezen exem-

plaren. Deze Lepelaars zijn niet afgelezen in het JDG. Dit geeft een extra populatie van 92-123 vogels. Maar deze groepen zijn lang niet zo intensief bekeken. Hoeveel hebben we hierdoor gemist voor de hele Lauwersmeer? Dat is moeilijk exact te krijgen, want er is uitwisseling tussen het JDG en ADZ en de rest. Deze uitwisseling is echter niet onbeperkt, want tussen 15 en 30 augustus werden buiten het JDG 10 unieke vogels gezien op een totaal van 24 vogels, wat neerkomt op 42% nieuwe. In dezelfde periode was het gemiddelde percentage nieuwe vogels voor het JDG 14%, dus drie keer lager. Het moeten er dus meer zijn dan de 92-123. Aangezien 25% van de vogels bij ORG, EZK en ADZ uniek was (19 van 77) en waarnemingen aangeven dat hier in totaal bijna evenveel vogels zaten als in het JDG, nemen we aan dat we 25% van 1000 vogels hebben gemist. Dit komt neer op 215-285 vogels, in plaats van de 92-123 zoals hierboven berekend.

Hoeveel hebben we verder gemist?

We zijn niet elke dag geweest en hebben gemiddeld ruwweg per keer 50% van alle aanwezige kleurvogels afgelezen, dus er zijn vrijwel zeker vogels gemist. Wat is nu de uiteindelijke kans om vogels te missen? Het is lastig om te bepalen hoeveel extra vogels je had kunnen zien. Laten we er daarom eerst van enkele kanten naar kijken. Wat zou het effect van een extra waarnemer zijn? Henk van Huffelen nam bij een paar bezoeken 41 kleurvogels waar waarvan er 5 niet door de schrijver zijn gezien (deze zijn overigens bij de 214 meegeteld). Dat komt neer op 12% gemiste ringen, wat overeenkomt met circa 60 vogels. Met nog een extra waarnemer hadden we dus wellicht hetzelfde aantal gehad.

Er is nog een andere manier om iets over gemiste vogels te zeggen, namelijk door naar absolute aantallen vogels te kijken, of ze nu geringd zijn of niet. Diverse waarnemers hebben Lepelaars geteld op de dagen dat er niet werd afgelezen. Soms lagen die aantallen ongeveer gelijk of lager. In drie gevallen zijn echter door anderen duidelijk

hogere aantallen vastgesteld dan door de schrijver in de voorafgaande of volgende week. In één geval werd zelfs het hoogste aantal van alle bezoeken met 111 overschreden (395 van Dirk Hiemstra ingevoerd op waarneming.nl). Omdat de data van deze gevallen verspreid over juli en augustus liggen, ligt het voor de hand om deze extra vogels zonder meer mee te tellen. Het gaat om $33 + 120 + 25$ vogels. In mei en juni, toen er niet werd afgelezen, zaten sporadisch vogels in het JDG, met maxima van respectievelijk 10 en 20 vogels. Het aantal gemiste vogels in het JDG schatten we op ongeveer 200, deze zouden boven op de 1075-1435 kunnen komen, op grond van het aflezen. We moeten echter voorkomen om dubbel te extrapoleren, want we hebben het aantal voor ORG, EZK en ADZ al opgehoogd van 92-123 naar 215-285 vogels. Extra extrapoleren lijkt te rechtvaardigen vanwege het volgende: tot en met 1 augustus zijn in het JDG 36 kleurvogels gezien, die nadien nergens meer in de Lauwersmeer werden waargenomen. Ze staan voor precies 200 vogels volgens de 18% omrekening. Omdat we in het ORG, EZK en ADZ, waar bijna evenveel Lepelaars zaten, pas na 1 augustus met aflezen zijn begonnen is hier ongetwijfeld ook een dergelijk aantal vogels ontglipt. De kans op overextrapolatie is daarom vermoedelijk niet al te groot.

In totaal hebben we dus 1275-1635 voor het JDG en 215-285 voor de rest, en komen daarmee op een totaal voor de Lauwersmeer van afgerond 1490-1920 verschillende Lepelaars, op grond van de kleurvogels.

Kunnen we dit aantal nog op een andere manier hard maken? Door te kijken naar de inscripteringen. Hiervan zijn er 145, plus nog circa 10 incomplete voor de hele Lauwersmeer afgelezen. Gemiddeld was het aandeel van deze lettervogels 15,6% van het totale aantal. Dit komt neer op 1000 Lepelaars. Omdat er echter veel minder intensief naar deze vogels is gezocht en ze een stuk lastiger zijn af te lezen, lijkt de schatting van afgerond 1500-1900 realistisch te zijn.

Conclusies

Het is mogelijk gebleken om met behulp van kleurringen de populatie te schatten. Bij dergelijke berekeningen is de aanname dat de kleurvogels staan voor een representatieve steekproef uit de populatie. Dit is misschien niet helemaal het geval, want het waren bijna allemaal jongen van Schiermonnikoog van 2009, want de kleurvogels uit 2007 en 2008 overzomerden voor een groot deel in Afrika en Zuid-Europa. Anderzijds zijn er ook jonge vogels van Schiermonnikoog elders afgelezen, zoals door Karin Uilhoorn bij het Foxholstermeer, die niet in de Lauwersmeer zijn gezien. Misschien was achteraf de nauwkeurigheid hoger geweest als intensiever naar lettervogels was gezocht. Het getal van 1275-1635 vogels voor het Jaap Deensgat is desondanks vrij nauwkeurig en het feit dat elders, en dan vooral bij Achter de Zwartten, gelijktijdig ook veel Lepelaars kunnen zijn maakt de schatting meer dan een slag in de lucht. Met de ervaringen van 2009 kunnen we het in een volgend jaar nog eens proberen. Samengevat komt het aantal van 1500-1900 neer op ruwweg een kwart van de Nederlandse populatie waarbij de jongen zijn meegerekend. Hieruit wordt duidelijke hoe belangrijk de Lauwersmeer als foerageergebied voor de Lepelaars is. Dan rest alleen nog de vraag wat de Lauwersmeer zo bijzonder maakt. Het stapelvoedsel lijkt uit driedoornige stekelbaars te bestaan, een vissoort met migratie van en naar de Waddenzee. De sluizen van Lauwersoog zijn een moeilijk te nemen barrière voor migratie. Volgens Otto Overdijk zit in de nazomer het gebied dan ook vol met vette stekelbaarzen, waar de Lepelaars volop van profiteren gezien de korte foerageertijden per dag. Het waterschap Noorderzijlvest heeft onlangs besloten om de spuisluisen als het mogelijk is per keer een half uur langer open te zetten dan voor de lozing noodzakelijk is. Dit stimuleert de vispassage. Hopelijk profiteert ook de stekelbaars hiervan en draagt dit wat bij om een van de belangrijkste trekvogels van de Lauwersmeer ook in de toekomst aan voldoende voedsel te helpen.

Dankwoord

Dit artikel was niet mogelijk geweest zonder de inbreng en het commentaar van de heer Otto Overdijk van de Werkgroep Lepelaar. Verder wordt de heer Jan Willems (Staatsbosbeheer) bedankt voor het verstrekken van een vergunning om het terrein te mogen betreden.

Literatuur

Overdijk, O. & H. Horn 2005. *Broedende Lepelaars in Nederland in 1999-2004*. *Limosa* 78: 97-102.

Egbert Boekema

Jupiterstraat 99
9742 EV Groningen
E-mail: e.j.boekema@rug.nl